

تجزیه و تحلیل عملکرد مالی بانک‌های دولتی جمهوری
اسلامی ایران و مقایسه آن با بانک‌های اسلامی کشورهای
حوزه خلیج فارس

دکتر بیتا مشایخی^۱

رسول کاظمی^۲

پریسا سادات بهبهانی‌نیا^۳

تاریخ دریافت: ۸۷/۱۰/۲۱ تاریخ پذیرش: ۸۷/۱۲/۱۸

چکیده

یکی از بنگاه‌هایی که نقش مهمی در تخصیص بهینه منابع اقتصادی جامعه ایفا می‌نمایند، بانک‌ها و موسسات مالی و اعتباری می‌باشند. در نظام اقتصادی هر فعالیتی که مستلزم کسب سرمایه و منابع مالی باشد بی‌تردید به دخالت بانکها و موسسات مالی نیازمند است. استفاده بهینه از منابع بانکها و بهبود کارایی این نهادها، مستلزم سنجش کارایی عملیات بانکها است.

در این تحقیق به منظور مقایسه عملکرد مالی بانکهای تجاری دولتی جمهوری اسلامی ایران با بانکهای اسلامی کشورهای حوزه خلیج فارس بر اساس شاخص‌های (CAMEL) به بررسی نسبتهای مالی بانکهای مورد مطالعه اقدام شده است. نهایتاً پس از مقایسه میانگین‌ها در پایان نتیجه‌گیری و پیشنهادهایی برای بهبود سیستم بانکی ارائه شده است.

واژگان کلیدی

عملکرد مالی، نسبتهای مالی، شاخص CAMEL

۱- عضو هیات علمی دانشکده مدیریت دانشگاه تهران - نویسنده اصلی و مسئول مکاتبات

آدرس: تهران بزرگراه جلال آل احمد، پل گیشا دانشکده مدیریت دانشگاه تهران

۲- کارشناس ارشد حسابداری دانشگاه تهران

۳- کارشناس ارشد حسابداری دانشگاه تهران

در دنیای امروز بانک‌ها در تمامی کشورهای جهان دارای نقشی کلیدی بوده و سیاستها و استراتژیهای آنها در توسعه اقتصادی، ایجاد اشتغال، سطح قیمتها، درآمد ملی و.. موثر است. در دهه های اخیر بانک های تجاری در جهان با روند جهانی شدن و نگرش های مشتری مداری مواجه بوده و بر آن اساس تحولات اساسی را تجربه نموده اند. در کنار تحولات سریع و در شرف تحقق، بانکها نیز مشابه هر بنگاه اقتصادی دارای اهداف خاص خود هستند. از اهم این اهداف خاص حداکثر نمودن ثروت صاحبان سهام و حداکثر نمودن ارزش افزوده اقتصادی است. میزان تحقق این اهداف در سازمانهای مختلف متفاوت است و برای سنجش میزان تحقق این اهداف نیاز به معیارهای مالی و غیرمالی مشخصی وجود دارد. در این تحقیق با استفاده از روش نسبتهای مالی (داده ها به ستانده ها) به ارزیابی و مقایسه عملکرد مالی بانکهای اسلامی در ایران با سایر بانکهای اسلامی موجود در کشورهای حوزه خلیج فارس پرداخته شده است.

بیان مسئله

عملکرد بانکداری اسلامی در کشورهای مختلف، نتایج متفاوتی را نشان می دهد. این تفاوت ها به کارایی بانک ها در زمینه تجهیز و تخصیص بهینه منابع، محدودیت های مختلف در قوانین و مقررات، میزان کارمزد بین بانکها و... قابل انتساب می باشد. توسعه بانکداری الکترونیک شتاب قابل توجهی به پدیده جهانی شدن بانکداری بخشیده است. در این روند پرشتاب جهانی شدن، اگر بانکها نتوانند در مورد کنترل هزینه و کیفیت خدمات رقابت نمایند قادر به بقای خود نخواهند بود. شناخت عملکرد بانک از طریق مقایسه با عملکرد بازار در طی دوره های متوالی، از بررسی مجدد گزارش های مالی مفیدتر است.^۱ برای ارزیابی عملکرد بنگاه های اقتصادی و پیرو آنها بانکها، روش های متعددی از سوی اقتصاد دانان و صاحب نظران مالی ارائه شده است. از این روش ها

۱- کریستوفر جی. بارلتروپ و دایا نامک ناقتن " تفسیر گزارشها و صورتهای مالی بانکها " موسسه تحقیقات پولی و

می‌توان به روش نسبت های مالی^۱، روش مرزی تصادفی^۲ و روش تحلیل پوششی داده ها^۳ اشاره نمود. بررسی های مقدماتی از بانک های ایرانی حاکی از آن است که جهت ارزیابی کارایی عملیات بانک ها و درجه بندی آنها عمدتاً از روش نسبتهای مالی به طور ناقص استفاده می شود.

برخی تحقیقات نشان می دهد که در روند جهانی شدن اقتصاد، بانکهای اسلامی که در کنار بانکهای ربوی مشغول به فعالیت هستند به دلیل قرار گرفتن در محیط رقابتی، نسبت به بانک هایی که تحت نظام بانکداری اسلامی مشغول به فعالیت هستند آسیب پذیری کمتری نشان می دهند. در این تحقیق ضمن مقایسه عملکرد مالی بانکهای اسلامی در کشورهای حوزه خلیج فارس با عملکرد بانکهای دولتی جمهوری اسلامی ایران، پاسخ یک سوال مهم بررسی خواهد شد: آیا عملکرد مالی بانکهایی که تحت نظام بانکداری بدون ربا عمل می کنند بهتر است و یا بانک های اسلامی که در کنار بانکهای ربوی مشغول به فعالیت هستند؟

با توجه به این که در ایران تحقیق مشخصی با رویکرد نسبت های مالی به انجام نرسیده است بنابراین پاسخ دادن به این سوال بدون انجام یک مطالعه علمی امکان پذیر نخواهد بود، لذا محقق بر آن است تا ضمن جمع آوری داده های مورد نیاز و محاسبه نسبت های مالی در جستجوی پاسخ این سوال برآید.

اهداف اساسی از انجام تحقیق

طی دهه های گذشته اقتصاد ایران از یک بازار پولی کارآمد و پویا برای تخصیص بهینه منابع، دستیابی به رشد پایدار غیرتورمی و تامین نیازهای سایر بخشها و به ویژه بخش واقعی اقتصاد محروم بوده است. بررسی های موجود از عملکرد مالی بانک های تجاری و تخصصی نشان می دهد که بانک های کشور از نظر مالی در وضعیت ضعیفی قرار دارد.

^۱ - Financial ratio (ACC)

^۲ - Stochastic Frontier Approach (SFA)

^۳ - Data Envelopment Analysis (DEA)

به منظور تحقق اهداف سند چشم انداز ۲۰ ساله کشور، صنعت بانکداری کشور نیز جهت دستیابی به جایگاه اول اقتصادی منطقه باید وضعیت خود را بهبود بخشد. برای دستیابی به این امر مهم باید با شناخت نقاط ضعف و قوت، نسبت به انجام برنامه ریزی جامع و اجرای آن همت گمارد. بدین منظور مسئولین اقتصادی باید نسبت به تدوین یک استراتژی جامع برای تجدید ساختار بانکی اقدام نمایند. به منظور گسترش این استراتژی در بدو امر باید انواع انتخاب های ممکن، با توجه به محورهای کلان اقتصاد، مورد تجزیه و تحلیل قرار گیرد.

این تحقیق بر آن است تا ضمن مقایسه عملکرد مالی بانکهای ایرانی با بانکهای اسلامی کشورهای حوزه خلیج فارس، مدیران و سیاستگذاران نظام بانکداری در ایران را به سمت سیاستگذاری در جهت حصول به اهداف سند چشم انداز ۲۰ ساله سوق دهد.

روش تحقیق و گردآوری داده ها

در این تحقیق برای جمع آوری داده های مورد نیاز از طریق روش کتابخانه ای شامل مطالعه کتب، اسناد و مدارک و گردآوری مطالب مورد نیاز از پایگاه های اطلاعاتی اینترنتی اقدام شده است. به منظور تهیه صورت های مالی بانکهای ایرانی، جمع آوری صورتهای مالی و گزارش سالیانه این بانکها از طریق پایگاه های اینترنتی و گردآوری اطلاعات مکمل از طریق بانک مرکزی و سازمان حسابرسی اقدام گردیده است. اطلاعات مالی بانکهای اسلامی کشورهای حوزه خلیج فارس نیز از طریق صورت های مالی و گزارشات سالیانه که در پایگاه های اینترنتی مربوط به این بانکها وجود دارد استخراج شده است. پس از جمع آوری اطلاعات و استخراج داده ها، به منظور تجزیه و تحلیل آنها از روش آزمون میانگین ها برای دو نمونه مستقل (آزمون t) و نرم افزار Spss استفاده شده است. بنابراین تحقیق حاضر از نظر هدف کاربردی و از نظر نحوه گردآوری داده ها توصیفی می باشد.

قلمرو تحقیق

قلمرو این تحقیق شامل بررسی شاخص های کلیدی عملکرد بانکها شامل معیارهای

تجزیه و تحلیل عملکرد مالی بانک‌های دولتی جمهوری اسلامی ...

سودآوری، معیارهای کارایی عملیاتی، معیارهای کارایی مربوط به کارکنان و نسبتهای تفصیلی مکمل شامل نسبت های نقدینگی، تسهیلات اعطایی به سپرده ها، ذخیره مطالبات مشکوک الوصول به کل تسهیلات اعطایی، کفایت سرمایه و کیفیت دارایی ها در بین بانکهای تجاری دولتی ایران و بانکهای اسلامی کشورهای حوزه خلیج فارس طی سالهای ۲۰۰۱ تا ۲۰۰۵ میلادی می باشد. در این تحقیق بانکهای تجاری دولتی کشور جمهوری اسلامی ایران و بانکهای اسلامی کشورهای حوزه خلیج فارس به عنوان جامعه آماری انتخاب شده است. از میان بانکهای ایرانی چهار بانک تجارت، صادرات، ملی و ملت به دلیل ماهیت عملیات تجاری در بخش بانکداری دولتی ایران انتخاب شده است. از سوی دیگر در کشورهای حوزه خلیج فارس تعداد ۱۱ بانک در بخش بانکداری اسلامی مشغول به فعالیت هستند. از میان این بانکها با توجه به دسترسی اطلاعات و در نظر گرفتن قابلیت تعمیم به سایر بانکهای اسلامی کشور های حوزه خلیج فارس، شش بانک شامل بانکهای کویت فاینانس هاووس (KUWAIT FINANCE HOUSE)، بانک اسلامی ABC (ARAB BANKING CORPORATION)، بانک اسلامی دبئی (DUBAI ISLAMIC BANK)، بانک اسلامی ابوظبی (ABU DHABI ISLAMIC BANK)، شمیل بانک بحرین (SHAMIL BANK OF BAHRAIN) و بانک اسلامی شارجه (SHARJAH ISLAMIC BANK) به عنوان نمونه انتخاب شده است.

ارزیابی عملکرد

عنوان ارزیابی عملکرد در ارتباط با موارد و مباحث گسترده ای مطرح می باشد. اما دیدگاه غالب و عمومی، مدیریت کارایی منابع شرکت می باشد. کلمه "ارزیابی" به معنی رویدادی سیستماتیک جهت ترسیم "نتایج" تعریف می شود^۱. ارزیابی عملکرد نیز فرایند ارزیابی کارایی و اثر بخشی فعالیتهای مختلفی که یک موسسه انجام داده است، می باشد.

^۱- A.N.Agrowal "corporate performance evaluation" anju printers 1991 p.2

اهداف ارزیابی عملکرد

ارزیابی عملکرد حاوی به کارگیری ابزارها و تکنیک های تحلیلی در مورد صورت های مالی و سایر داده های مربوط، جهت به دست آوردن اطلاعات مفید می باشد. معمولاً رسیدگی و تحلیل درست صورتهای مالی می تواند معیاری برای ارزیابی عملکرد شرکت قرار گیرد. تاکید ارزیابی عملکرد بر روابط و روندها می باشد. اطلاعاتی که به دست می آید در ارزیابی عملکرد گذشته و وضعیت مالی کنونی مفیداست. زیرا آنها نتیجه و حاصل تصمیمات گذشته هستند. اطلاعات باید برای پیش بینی مفید باشند، زیرا آنها می توانند بر تصمیماتی که استفاده کنندگان از صورت های مالی اتخاذ می کنند اثر مستقیمی داشته باشد.

مبنای نظری ارزیابی عملکرد موسسات انتفاعی

هدف از ارزیابی عملکرد بانک، اطمینان نسبت به استفاده صحیح و مناسب از منابع و کسب بازده معقول از به کار گیری منابع یا به عبارت دقیق تر تشخیص کارایی بانک می باشد. بررسی تجزیه و تحلیل داده ها و ستانده های بانک، فعالیت های مدیریت را در جهت انجام وظایف محوله و ارزیابی میزان توان رقابتی ارزیابی نموده و همچنین تاثیر سیاست های کلان بر موسسات مالی را نشان می دهد.

نسبت های سنجش عملکرد را به طور کلی به "نسبتهای مالی" و "نسبت های غیرمالی" تقسیم بندی می نمایند. نسبت های غیر مالی خود می تواند به "نسبت های تولیدی"، "نسبت های بازاریابی"، "نسبتهای اداری" و... تقسیم بندی شود.^۱ امروزه در ارزیابی عملکرد نسبت های اجتماعی نیز مورد توجه قرار گرفته است. دو روش ارزیابی عملکرد به نامهای امگا^۲ و سیگما^۳ می باشند. ارزیابی عملکرد به روش امگا سعی در ارزیابی شرکت با تعامل عوامل اهداف ملی و اهداف شرکت دارد و سیگما تلاش می کند تا مفهوم حداکثر کردن رضایت گروه های ذینفع را مورد نظر قرار دهد. این روشها، از روشهای ترکیبی ارزیابی هستند و مشکل عمده آنها متغیرهای کیفی است.

۶-اسلامی بیدگلی غلامرضا، ۱۳۷۳

²-OMEGA

³-SIGMA

به طور کلی سه روش برای اندازه‌گیری کارایی مطرح می‌باشد که هر کدام توسط رشته‌های مختلف علمی مطرح و به کار گرفته شده است. روش اول روش نسبت‌های مالی و یا شاخص عملکرد می‌باشد که توسط اساتید رشته حسابداری و مدیریت مالی به منظور تجزیه و تحلیل صورتهای مالی توصیه می‌شود. روش دوم به نام مرزهای تصادفی می‌باشد که توسط دانشمندان رشته اقتصاد توصیه می‌شود و روش سوم به نام روش تحلیل پوششی داده‌ها، توسط صاحب‌نظران علم مدیریت صنعتی عنوان می‌شود. روش نسبت‌های مالی به تفصیل در این قسمت توضیح داده می‌شود.

روش نسبت‌های مالی

صورتهای مالی اساسی محصول سیستم حسابداری می‌باشد که خلاصه‌ای از رویدادهای صورت گرفته را نشان می‌دهد. در تجزیه و تحلیل صورتهای مالی فرض می‌شود که گذشته زمینه ساز آینده است و نتایج به دست آمده راهنمای اخذ تصمیم نسبت به آینده قرار می‌گیرد.^۱ نسبت‌های مالی می‌تواند و صحت مالی کلی بانک یا شعبه و کارایی عملیاتی مدیریت آن را اندازه‌گیری نمایند.^۲

در روش نسبت‌های مالی به منظور تجزیه و تحلیل وضعیت مالی بنگاه و مقایسه آن با سایر بنگاه‌ها از صورتهای مالی منتشره توسط سیستم حسابداری استفاده می‌شود. با ارقام و اطلاعات صورتهای مالی می‌توان به بررسی افقی و عمودی نسبت‌های مالی و گردش وجوه نقد واحد انتفاعی پرداخت. سپس نسبت‌های مالی محاسبه شده با نسبت‌هایی که برای واحدهای مورد نظر مناسب به نظر می‌رسد (شاخص عملکرد) مقایسه می‌شود.^۳

اهداف تجزیه و تحلیل مالی

هدف از تجزیه و تحلیل صورت‌های مالی ارزیابی وضعیت مالی و نتایج عملکرد گذشته و جاری واحد تجاری جهت پیش‌بینی بهتر وضعیت آینده شرکت می‌باشد. تجزیه

۳- اکبری فضل‌الله "تجزیه و تحلیل صورتهای مالی" سازمان حسابرسی، نشریه ۱۲۹ چاپ دوم مهر ۱۳۷۸ صفحه ۱

۲-Whiting.G1980

۱۱- شباهنگ رضا "مدیریت مالی" سازمان حسابرسی، نشریه ۹۲ سال ۱۳۷۲ صفحه ۲۸۳

و تحلیل صورت های مالی برای هر یک از گروه های استفاده کننده کاربرد خاصی دارد. به عبارت دیگر بدون تجزیه و تحلیل اطلاعات مالی هیچ تصمیم عاقلانه ای از گزارشات حسابداری نمی تواند گرفته شود. زیرا صورت های مالی خلاصه رویدادهای انجام شده را نشان می دهد و اساسا به گذشته مربوط می شود در حالی که تصمیم گیری درباره مسائلی که پیش خواهد آمد به آینده ارتباط پیدا می کند. در تجزیه و تحلیل مالی فرض بر این است که گذشته زمینه ساز آینده می شود و به این تعبیر نتیجه کوششها و تجارب گذشته که در صورت های مالی منعکس است و بررسی نتایج بدست آمده راهنمای اخذ تصمیم نسبت به آینده قرار می گیرد. بنابراین به منظور استفاده از این ارقام لازم است آنها را به شکل اطلاعات قابل درک مرتبط با یکدیگر تبدیل و به استفاده کنندگان ارائه نمود.

تجزیه و تحلیل صورت های مالی اعمال تکنیک ها و روش هایی است که نه تنها ارتباط میان ارقام مندرج در صورت های مالی را با فعالیت های گذشته موسسه برقرار و این ارتباطات را تفسیر می نمایند، بلکه امکان تحقق اهداف موسسه در آینده و برنامه ریزی در این جهت را نیز فراهم می آورد.^۱

نارسایی ها و محدودیت های روش نسبت های مالی

علی رغم اهمیت و کاربرد وسیع تجزیه و تحلیل نسبت های مالی، تجزیه و تحلیل نسبتها دارای نارسائی ها و محدودیت هایی است که عدم توجه به آنها می تواند سبب گمراهی و اتخاذ تصمیمات غلط شود. اتخاذ تصمیمات معقول توسط تصمیم گیرندگانی که از این نسبت ها استفاده می نمایند مستلزم آگاهی از این نارسائی ها و محدودیت ها می باشد.

ضعف اصلی این روش آن است که یک یا چند نسبت نمی تواند اطلاعات کافی در مورد جنبه های گوناگون عملکرد را فراهم نماید.^۲ مشکل بعدی که در روش نسبت های مالی وجود دارد به انتخاب مبنا یا معیار مقایسه (شاخص) مربوط می باشد. معمولا استفاده

از نسبت های عملکرد در رسیدگی به واحد هایی که چندین ستانده (موسسات خدمات و یا بازرگانی) به همراه چندین داده دارند امکان پذیر نمی باشد.¹

اهم نارسائی هایی که مقایسه و تصمیم گیری براساس نسبتها را تحت تاثیر قرار می دهد عبارتند از:

- ۱- وقتی صورت های مالی تهیه و در اختیار تحلیل گر قرار می گیرد به لحاظ گذشت زمان ارقام مندرج در آنها کهنه شده و وضع موجود را نشان نمی دهد .
- ۲- اصولاً تجزیه و تحلیل به اتکای ارقام و اطلاعات مربوط به گذشته انجام می شود که در اخذ تصمیمات مربوط به آینده راهنما باشد. حال تا چه اندازه گذشته می تواند مبنای پیش بینی آینده قرار گیرد محل بحث است. البته ذکر این نکته ضروری است که در تجزیه و تحلیل مالی فرض بر این است که گذشته زمینه ساز آینده می شود و به این ترتیب نتیجه کوشش ها و تجارب گذشته که در صورت های مالی منعکس است مبنای بررسی واقع، و نتایج به دست آمده راهنمای اخذ تصمیم نسبت به آینده قرار می گیرد .
- ۳- وقتی صورت های مالی یک واحد تجاری با موسسه مشابه دیگری مقایسه می شود باید توجه داشت که ممکن است اختلاف هایی که در اعمال روش های حسابداری دو واحد از لحاظ استهلاک و... وجود داشته باشد.
- ۴- از یک نقطه نظر نسبت ها دلالت بر ثبات دارند در حالی که گردش کارها در واحد های تجاری حکایت از تحرک می کند. به عنوان مثال پس از تجزیه و تحلیل برای مدتی گفته می شود نسبت جاری در شرکت سه می باشد در صورتی که این وضع ، جز لحظه ای از زمان در پایان سال مالی صادق نبوده است.
- ۵- ناهماهنگی در طبقه بندی حساب ها و عدم کاربرد صحیح حسابداری در تهیه و تنظیم صورت های مالی بر محاسبه نسبت ها تاثیر می گذارد. به عنوان مثال تفاوت هایی در اقلام تشکیل دهنده دارائی های جاری واحد های مختلف یک صنعت دیده می شود که این امر در محاسبه نسبت ها اثر گذار است.

¹-Al-shamari and salami 1998

۶- تفاوت در دوره های مالی واحد های تجاری یک گروه صنعت نیز تاثیراتی بر نسبت ها دارد.

مروری بر مطالعات انجام شده

در زمینه سنجش کارایی شعب بانک در کشور ایران تحقیقات اندکی انجام شده است. در حالیکه در سایر کشور ها تحقیقات گسترده ای در این زمینه صورت گرفته است. از آن جمله می توان به کشور های ایالات متحده آمریکا، کانادا، مکزیک، یونان، ترکیه، عربستان سعودی و .... اشاره کرد.

کشور های مختلف در زمان های مختلف از روش های گوناگون برای سنجش کارایی شعب بانک استفاده می کرده اند. در این قسمت کار های انجام شده با هر یک از این سه روش را در ایران و در سایر کشور ها به طور خلاصه ارائه می شود:

۱- ارزیابی شعب بانک ملت بر اساس شاخص های مالی:

در این تحقیق ۲۲ نسبت مالی برای ۸۰ شعبه نمونه در سال ۱۳۷۷ محاسبه و تحلیل شده و با استفاده از رگرسیون، ۸ شاخص مالی بهینه جهت ارزیابی عملکرد شعب انتخاب شدند. با استفاده از روش های درجه بندی (روش جدید) شعب را در پنج طبقه قرار داده و با درجه بندی به روش فعلی، مورد مقایسه قرار گرفتند. مقایسه و بررسی نتایج طبقه بندی روش جدید با نتایج طبقه بندی بانک ملت، نشان می دهد که در ۶۲ درصد شعب طبقه بندی متفاوت بوده است. بنابراین نهایتاً توصیه شد که برای درجه بندی شعب بانک به جای استفاده از روش سنتی از روش جدید که همان نسبت های مالی می باشد، استفاده شود.^۱

۲- ارزیابی عملکرد بانک های صادرات استان ها از طریق شاخص مالی:

در این تحقیق ۶۵ شاخص را برای ۵ سال متوالی (۱۳۷۳-۱۳۷۷) ۲۳ بانک های نمونه محاسبه نموده، سپس با استفاده از رگرسیون شاخص هایی که با همدیگر همبستگی داشتند را محدود نمودند. تعداد شاخص های کلیدی را در چهار دسته و به ۲۶ شاخص

۱- جعفری منش خسرو "ارزیابی عملکرد شعب بانک ملت بر اساس شاخص های مالی" موسسه عالی بانکداری ایران

تقلیل داده و سپس شعب را بر اساس هر یک از این شاخص‌ها درجه بندی نمودند. نتایج حاصل از عملکرد ۵ ساله این بانک‌ها نشان می‌دهد که لزوماً بین درجه بانک از نظر اندازه و گستردگی، میزان سودآوری و بهره‌وری آنها ارتباط ثابتی وجود ندارد بلکه به نظر می‌رسد از نظر سودآوری بانک‌های کوچک‌تر علی‌رغم محدودیت‌های موجود به طور نسبی موفقیت بیشتری را داشته‌اند.^۱

۳- تجزیه و تحلیل عملکرد بانکداری بدون ربا

موسویان در کتاب بانکداری اسلامی با استفاده از روش‌های تحلیل عمودی و افقی به ارزیابی کارایی بانکداری ایران پرداخته است.

با استفاده از تحلیل عمودی نتیجه‌گیری شده است که بانکداری بدون ربا در زمینه توزیع بهینه منابع بانکی بین بخش‌های مهم اقتصادی نیز صحیح عمل کرده و به سمت حمایت از بخش تولیدی (مسکن، صنعت، کشاورزی) حرکت نموده است.^۲ بررسی عملکرد بانکداری بدون ربا در طول زمان (افقی) نیز نشان می‌دهد که متأسفانه نظام بانکی نه تنها به سمت رهایی از حقیقت بهره‌پیش‌رفته بلکه با اتخاذ برخی روش‌ها و راهکارها (از جمله رشد عقود با بازدهی ثابت) به سمت آن نظام کشیده شده است. همچنین با گذشت زمان جهت‌گیری فعالیت‌های بانک‌ها عمدتاً به سمت به‌کارگیری عقود با بازدهی ثابت بوده است. در مجموع نیز نتیجه‌گیری شده است که نظام بانکی چه قبل از بانکداری بدون ربا و چه بعد از آن از جهت معیار سوددهی به سپرده‌گذاری نا کارآمد بوده است.^۳

۴- معیارهای سنجش کارایی مالی در نظام بانکی

در این تحقیق کارایی بانک‌های ایرانی با بانک‌های خارجی مقایسه شده است. معیار کارایی در این تحقیق سودآوری، کفایت سرمایه، نقدینگی و بهره‌وری کارکنان آنها می‌باشد. برای معیار سودآوری از نسبت‌های بازدهی دارایی‌ها، بازدهی سرمایه، هزینه‌های

۲- ضائی سید حسن "ارزیابی عملکرد بانک‌های صادرات استان‌ها از طریق شاخص‌های مالی" موسسه بانکداری ایران، نیمسال اول ۸۰-۷۹

۳- موسویان عباس "بانکداری اسلامی" موسسه تحقیقات پولی و بانکی زمستان ۸۱ صفحه ۲۰۶ تا صفحه ۲۰۹

۱- همان منبع صفحه ۱۹۸ تا ۱۹۹

عملیاتی به درآمد ناخالص عملیاتی و نرخ سود دریافتی و پرداختی و برای معیار بهره‌وری کارکنان از دو نسبت سرانه سود و هزینه پرسنلی به درآمد بانک استفاده شده است. در این تحقیق، محقق اعداد و ارقام هر نسبت را بطور جداگانه تحلیل و تفسیر نموده و در پایان به این صورت نتیجه‌گیری نموده است که در یک تصویر مقطعی که از حساب‌های مالی بانک‌ها در سال ۱۳۷۴ ارائه شد و با توجه به تقریبی بودن ملاک‌های ارزیابی آنچه که بطور بارزی جلوه می‌کند فاصله نسبتاً زیاد بانک‌های تجاری ایرانی نسبت به بانک‌های خارجی و استانداردهای بین‌المللی از نظر کمبود میزان سود دهی است. در موارد دیگری نظیر کفایت سرمایه، نقدینگی، تعداد و هزینه کارکنان، بانک‌های ایرانی فاصله کمی با بانک‌های خارجی دارند و با اندکی تلاش و انجام اصلاحات مالی می‌توانند به آسانی به حد نصاب مطلوب دست یابند. البته تعداد کارکنان بانک‌ها و هزینه‌های پرسنلی از استانداردهای رایج بین‌المللی زیاد تر است.^۱

بررسی تحقیقات سنجش کارایی بانک‌ها در سایر کشورها

رودکی، مت‌والی و السلطان از دانشگاه ولنگونگ در مقاله‌ای با عنوان تجزیه و تحلیل عملکرد مالی بانک‌های اسلامی در کشورهای حوزه خلیج فارس به بررسی عملکرد بانکهای اسلامی کشورهای عربی این حوزه در طی دهه اخیر پرداخته‌اند. در این مقاله به منظور آزمون وضعیت مالی، عملکرد و توسعه بانک‌های غیر اسلامی از ضریب اسپیرمن و نرخ رشد نمایی و نسبتهای مالی استفاده شده است. بر اساس نتایج این تحقیق بانک‌های اسلامی کشورهای حوزه خلیج فارس موفق به جذب حجم بزرگی از سپرده‌گذاری مشتریان در طی دهه اخیر شده‌اند. به نحوی که این سپرده‌گذاری‌ها در سال ۲۰۰۳ بیش از سه برابر حجم آنها در سال ۱۹۹۴ بوده است. همچنین بانک‌های اسلامی که از مرتبه بالاتری از لحاظ جذب سپرده قرار دارند رتبه بالاتری نیز از لحاظ وام، سرمایه‌گذاری و سود در اختیار دارند.

۲- پاسری علی "معیارهای سنجش کارایی مالی در نظام بانکی" مجموعه مقالات و سخنرانیهای بانکی شماره ۴۰ ص ۲۵۷

جرج هالکون دیمیتریوس سالمورس با استفاده از تعدادی از نسبت های کارایی مالی و روش تحلیل پوششی داده ها به ارزیابی عملکرد بانک های تجاری یونان در طی دوره ۱۹۹۷-۱۹۹۹ پرداخته است. نتایج این تحقیق بیان می کند که با افزایش مجموع داراییها میزان کارایی بانک نیز افزایش می یابد همچنین با کاهش تعداد بانک های کوچک از طریق ادغام و تحصیل می توان کارایی بانک ها را افزایش داد.

تحقیق توماس ساینر و ریچارد بار^۱ در سال نیز ۱۹۹۸ تحت عنوان نشانه های کارایی مولد در بانک های ایالات متحده انجام گرفته است. آنها در تحقیق خود با بکارگیری چندین داده و ستاده ها (روش تحلیل پوششی داده ها) دادهایی را برای اندازه گیری کارایی نسبی بانک های آمریکایی انتخاب نمودند. دلیل آنها برای این انتخاب محدودیت های ذاتی روش های نسبت های مالی و مرزی تصادفی بود، زیرا روش های نسبت های مالی و مرزی تصادفی عوامل کمتری را در محاسبات بکار گرفته و ارتباط متقابل همه داده ها و ستاده ها را مورد توجه قرار نمی دهند. سپس درجه بندی بانک ها با روش تحلیل پوششی داده ها را با درجه بندی که به وسیله محاسبه نسبت های مالی کمیته بال^۲ انجام گرفته مقایسه نموده و نتایج متفاوتی به دست آوردند^۳.

آنها با استفاده از این روش اندازه گیری منابع، عدم کارایی و راههای ممکن افزایش کارایی مولد را رسیدگی نمودند. نشانه های کارایی مولد در زمینه شناسایی بهترین های صنعت به مدیریت بانک و دولتمردان کمک شایانی می نماید. بعلاوه شواهد نشان می دهد که بانک های کارا به سوی ارائه عملکرد بهتر و تبدیل شدن به موسسات مطمئن تر گرایش دارند.

در این تحقیق داده ها عبارت بودند از هزینه دستمزد، ساختمان و تجهیزات و انواع هزینه های وجوه و همچنین ستانده ها عبارت بودند از سود دارایی ها، درآمد بهره و درآمد غیر بهره.

^۱- Thomas f sirens and Richard s Bar

^۲- Basle

^۳- Robert Albanese, 1978, pp10-11

مشکلات و محدودیتهای بانکهای ایرانی

در حال حاضر اغلب بانک های کشور ما به دلیل استفاده از سیستم های سنتی، عدم توانایی بسترهای مخابراتی در پاسخگویی به فناوری های پیشرفته، عدم دسترسی به بسیاری از فناوری های پیشرفته، پایین بودن نسبت کفایت سرمایه که از کمبود سرمایه نشات می گیرد و محدودیت تنوع خدمات بانک های ایرانی توانایی رقابت با بسیاری از بانک های پیشرفته دنیا را ندارند. همچنین عوامل زیر نیز در ایجاد چالش در مسیر افزایش توانایی رقابت بانک های ایرانی با بانک های خارجی مزید علت گردیده است :

- ۱- حاکمیت ومالکیت مدیریت دولتی بر نظام بانکی کشور
- ۲-عدم استقلال کامل بانک مرکزی
- ۳-سهم بالای تسهیلات تکلیفی در نظام بانکی کشور
- ۴- تعیین نرخ سود سپرده ها و تسهیلات
- ۵- نداشتن بازاریابی بانکی مناسب

با توجه به بررسی اجمالی ساختار بانکی کشور های حوزه خلیج فارس و بررسی بانکداری در ایران که به شدت تابع سیاست های ابلاغی و تحمیلی دولت می باشد ، می توان پیش بینی کرد که عملکرد بانک های اسلامی کشورهای حوزه خلیج فارس نسبت به بانک های دولتی ایران دارای تفاوت معنی داری باشد .

روش آزمون فرضیه ها

به منظور امکان آزمون و تجزیه و تحلیل فرضیه ها در این تحقیق از ابزارهای روش علی - مقایسه ای استفاده می شود. بدین ترتیب که برای تعیین اختلاف معنی دار بین میانگین نمونه های مورد مطالعه از روش آزمون میانگین ها برای دو نمونه مستقل (آزمون t) که یکی از پر کاربردترین ابزارهای آماری است استفاده شده است . در این تحقیق مقایسه میانگین های دو جامعه در دو حالت برابری واریانس دو جامعه و نابرابری واریانس دو جامعه انجام شده است . مقادیر ستون t به ترتیب از فرمول های زیر بدست می آیند:

$$t = \frac{\bar{x}_1 - \bar{x}_2}{\sqrt{\frac{S_1^2}{n_1} + \frac{S_2^2}{n_2}}} \quad \text{و} \quad t = \frac{\bar{x}_1 - \bar{x}_2}{SP \cdot \sqrt{\frac{1}{n_1} + \frac{1}{n_2}}}$$

سطح اطمینان آماری به منظور مقایسه میانگین های دو نمونه مستقل ۹۵٪ در نظر گرفته شده است .

تعریف مفهومی و عملیاتی متغیر ها

نام متغیر	تعریف مفهومی	تعریف عملیاتی
نسبت بازده دارایی ها (ROA)	این نسبت خالص سودی را که از به کار بردن کل دارایی های بانک ایجاد می شود اندازه گیری می نماید.	این نسبت از حاصل تقسیم سود قبل از کسر مالیات بر مجموع داراییهای بانک محاسبه می شود. بر اساس اعلام بانک جهانی حد استاندارد این نسبت ۱٪ تعیین شده است.
نسبت بازده سرمایه (ROE)	این نسبت نرخ بازده سرمایه گذاری و توانایی بالقوه آن را برای تشکیل سرمایه داخلی ارزیابی می کند .	این نسبت از حاصل تقسیم سود قبل از کسر مالیات بر مجموع حقوق صاحبان سهام بانک محاسبه می شود. بر اساس اعلام بانک جهانی حد استاندارد برای این نسبت ۱۵ درصد تعیین شده است .
نسبت کارایی	تعریف پذیرفته شده جهان شمولی برای این نسبت وجود ندارد و از نسبتهای مختلفی برای محاسبه کارایی استفاده می شود .	این نسبت از تقسیم هزینه های عملیاتی بر درآمد ناخالص عملیاتی محاسبه می شود و نمایانگر این است که چه میزان از درآمد ناخالص بانک صرف هزینه های عملیاتی می شود . حد استاندارد جهانی برای این نسبت ۵۰ درصد است. هر چه این نسبت کمتر از این میزان مذکور باشد نشانه مطلوبیت بیشتر است .
نسبت نقدینگی	این نسبت عبارتیست از تقسیم دارایی های نقد بر بدهی های کوتاه مدت.	این نسبت از حاصل تقسیم دارایی های جاری بر بدهی های جاری محاسبه می شود . حداقل معیار بین المللی برای این نسبت ۱۳ مرتبه تعیین شده است .
نسبت تسهیلات اعطایی به سپرده ها	این نسبت حدی را که بانک قادر است، به منظور عملیات وام دهی سپرده ها را تجهیز نماید و همچنین حدی را که می تواند از محل این سپرده ها تسهیلات اعطا نماید ارزیابی می نماید.	این نسبت از تقسیم مجموع تسهیلات اعطایی به سپرده ها (شامل سپرده های دیداری ، مدت دار و پس انداز) محاسبه می شود. بر اساس استانداردهای بانک جهانی نسبت مساوی با ۷۰ الی ۸۰ درصد نمایانگر وضعیت مطلوب است.
نسبت کفایت سرمایه	این نسبت از تقسیم سرمایه پایه بر مجموع دارایی های ریسک پذیر محاسبه می شود . کارکرد اصلی این نسبت حمایت بانک در برابر زیان های غیرمنتظره و نیز حمایت سرمایه گذاران و اعتبار دهندگان است .	نسبت کفایت سرمایه از تقسیم سرمایه پایه (شامل مجموع سرمایه اسمی، اندوخته قانونی، اندوخته احتیاطی و سود و زیان انباشته) بر مجموع دارایی های ریسک پذیر (اعتبارات و تسهیلات اعطایی، مشارکتها، دارایی های ثابت و سایر دارایی ها) محاسبه می شود. حداقل نرخ کفایت سرمایه ۸٪ تعیین شده است .
نسبت ذخیره مطالبات مشکوک الوصول به کل تسهیلات اعطایی	به کمک این نسبت ، وضعیت پرتفوی اعتبارات بانک و میزان مطالبات معوق و سررسید گذشته مشخص می شود . در در کشور هایی که برای طبقه بندی وام و کفایت ذخایر پوشش دهنده مقرراتی وجود دارد این نسبت دیدگاهی مفید نسبت به کیفیت ترکیب وام بانک و وام های بلاوصول آرایه می دهد .	این نسبت از تقسیم مجموع ذخیره های مطالبات مشکوک الوصول ناشی از تسهیلات اعطایی به کل تسهیلات محاسبه می شود. برای این نسبت استاندارد جهانی خاصی وجود ندارد .
نسبت کیفیت دارایی ها	این نسبت فعالیت بانک را در وصول مطالبات و جلوگیری از هدر رفتن منابع را نشان می دهد. به عبارت دیگر افزایش این نسبت می تواند یک هشدار برای وخیم تر شدن وضعیت ریسک اعتباری محسوب شود.	این نسبت از حاصل تقسیم مجموع مطالبات معوق و سررسید گذشته به کل مطالبات محاسبه می شود. بررسی این نسبت ها در طی یک دوره زمانی نشان می دهد که کیفیت دارایی های یک بانک در چه سطحی قرار دارد. برای این نسبت معیار مشخصی وجود ندارد لیکن کاهش این نسبت طی روند سبب مطلوب شدن وضعیت ریسک اعتباری و به عبارتی افزایش کیفیت دارایی های بانک می شود .

فرضیه های تحقیق

فرضیات اصلی و فرعی تحقیق به شرح زیر مطرح می شود:

فرضیه اصلی :

"بین عملکرد مالی بانکهای اسلامی کشورهای حوزه خلیج فارس طی ۵ سال اخیر (۲۰۰۵ - ۲۰۰۱) در مقایسه با بانکهای دولتی ایران تفاوت معنی داری وجود دارد."

فرضیات فرعی:

- ۱- بین نسبت های عملکرد در بانکهای اسلامی کشورهای حوزه خلیج فارس و بانکهای دولتی ایران تفاوت معنی داری وجود دارد.
- ۲- بین نسبت کارایی در بانک های اسلامی کشورهای حوزه خلیج فارس و بانکهای دولتی ایران تفاوت معنی داری وجود دارد.
- ۳- بین نسبت بهره وری کارکنان در بانکهای اسلامی کشورهای حوزه خلیج فارس و بانکهای دولتی ایران تفاوت معنی داری وجود دارد.
- ۴- بین نسبت نقدینگی در بانکهای اسلامی کشورهای حوزه خلیج فارس و بانکهای دولتی ایران تفاوت معنی داری وجود دارد.
- ۵- بین نسبت تسهیلات اعطایی به سپرده ها در بانکهای اسلامی کشورهای حوزه خلیج فارس و بانکهای دولتی ایران تفاوت معنی داری وجود دارد.
- ۶- بین نسبت کفایت سرمایه در بانکهای اسلامی کشورهای حوزه خلیج فارس و بانکهای دولتی ایران تفاوت معنی داری وجود دارد.
- ۷- بین نسبت ذخیره مطالبات مشکوک الوصول به کل تسهیلات اعطایی در بانکهای اسلامی کشورهای حوزه خلیج فارس و بانک های دولتی ایران تفاوت معنی داری وجود دارد.
- ۸- بین نسبت کیفیت دارایی ها در بانکهای اسلامی کشورهای حوزه خلیج فارس و بانک های دولتی ایران تفاوت معنی داری وجود دارد.

نتایج حاصل از آزمون فرضیه‌ها

نگاره شماره ۲- نتایج مربوط به آزمون فرضیات تحقیق

نسبت	بانکهای ایرانی (t)	بانکهای اسلامی (t)	سطح معنی داری (P-value)	تایید یا رد فرضیه
بازده دارایی	۱/۱۳۸۰	۱/۷۹۱۷	۰	تایید
بازده سرمایه	۱۸/۴۷۵	۱۵/۶۲۴	۰/۸۰۳	رد
نسبت کارایی	۷۹/۷۱۵	۵۶/۰۳۱	/۰۰۰	تایید
نسبت بهره‌وری کارکنان	۳۳/۸۷۵	۲۳/۵۰۳	/۰۰۴	تایید
نسبت نقدینگی	۱/۰۶۳	۱/۲۶۷	۰/۱۳۴	رد
نسبت تسهیلات اعطایی به سپرده‌ها	۸۹/۷۴۵	۷۴/۳۶۵	/۰۲۶	تایید
نسبت کفایت سرمایه	۴/۷۴۵	۱۵/۹۳۴	۰	تایید
نسبت ذخیره م م به تسهیلات اعطایی	۳/۲۷۸	۵/۶۳۸	۰/۱۱۱	رد
نسبت کیفیت دارایی‌ها	۶/۳۰۱	۴/۲۷۳	۰/۱۲۹	رد

مروری بر نتایج بدست آمده از تحقیق

در این تحقیق یک فرضیه اصلی در قالب ۸ فرضیه فرعی آزمون شده است. بر اساس اهداف سند چشم‌انداز ۲۰ ساله کشور صنعت بانکداری، به عنوان یکی از زیر بخش‌های مهم اقتصادی می‌بایست جایگاه خود را در منطقه ارتقا دهد تا در سطح بانک‌های اول منطقه قرار گیرد. برای دستیابی به این مهم شناخت نقاط ضعف و قوت حایز اهمیت است در این تحقیق به منظور مقایسه عملکرد مالی بانک‌های تجاری دولتی جمهوری اسلامی ایران با بانک‌های اسلامی کشور های حوزه خلیج فارس بر اساس شاخص‌های رتبه بندی کامل (CAMEL) به بررسی نسبت‌های مالی بانک‌های مورد مطالعه اقدام شده است. اجزای شاخص کامل که بر اساس آنها به بررسی عملکرد بانکها می‌پردازد عبارتند از: کفایت سرمایه، کیفیت دارایی‌ها، کیفیت مدیریت، درآمدها و نقدینگی.

برای بررسی و مقایسه کیفیت مدیریت و درآمد‌ها، ۵ فرضیه تحت عنوان نسبت بازده دارایی‌ها، نسبت بازده سرمایه، نسبت کارایی هزینه، نسبت بهره‌وری کارکنان و نسبت تسهیلات اعطایی به سپرده‌ها مورد آزمون قرار گرفت. برای بررسی فرضیه‌های مذکور از

آزمون مقایسه میانگین دو جامعه (آزمون t) استفاده شده است. بدین منظور پس از محاسبه نسبت های مذکور برای بانکهای مورد مطالعه طی سالهای ۱۳۸۰ تا ۱۳۸۴ بانکهای دولتی ایران با بانکهای اسلامی کشور های حوزه خلیج فارس مورد مقایسه قرار گرفته اند. همچنین میانگین ۵ ساله دو گروه بامقادیر استاندارد این نسبت ها مورد مقایسه قرار گرفته است.

شاخص بازده دارایی از معیارهای مهم سود آوری است که به صورت نسبت سود قبل از کسر مالیات به کل دارایی محاسبه می شود. طی سال های ۱۳۸۴-۱۳۸۰ بازده دارایی ها در بانک های دولتی ایران ۱/۱۳ درصد و در بانک های اسلامی کشور های حوزه خلیج فارس ۱/۷۹ درصد محاسبه شده است. هر چند میانگین این نسبت در دو گروه بیش از حداقل استاندارد می باشد، لیکن میانگین این نسبت در بانک های اسلامی کشور های حوزه خلیج فارس به طور متوسط ۱/۶ برابر بانک های دولتی تجاری ایران بوده است. نتایج حاصل از آزمون آماری نیز نشان می دهد که در سطح اطمینان ۹۵٪ بین نسبت دو گروه تفاوت معنی داری وجود دارد. لیکن تفاوت در بسیاری از عوامل محیطی ایران و کشورهای حوزه خلیج فارس اینگونه تفسیرها را محدود می نماید.

شاخص بازده سرمایه نیز یکی دیگر از معیارهای سود آوری بانک است. این شاخص نسبت سود ناخالص به حقوق صاحبان سهام بوده و نرخ بازده سرمایه گذاری و توانایی بالقوه را برای تشکیل سرمایه داخلی ارزیابی می نماید. میانگین نسبت بازده سرمایه در بانک های ایرانی مورد مطالعه ۱۸/۴۸ و در بانک های اسلامی کشورهای حوزه خلیج فارس ۱۵/۵۴ محاسبه شده است. با توجه به حداقل استاندارد جهانی این نسبت (۱/۱۵) هر دو گروه بالاتر از این معیار قرار دارند. نتایج حاصل از آزمون آماری نشان می دهد که در سطح اطمینان ۹۵٪ بین نسبت دو گروه تفاوت معنی داری وجود ندارد. ظاهراً این نسبت بیانگر عدم کفایت و فاصله زیاد سرمایه بانک ها در مقایسه با کشور های منطقه است، ولی همانطور که قبلاً نیز اشاره گردید، تفاوت در بسیاری از عوامل محیطی ایران و کشورهای حوزه خلیج فارس تفسیر این تفاوت را محدود کرده و اینگونه نتیجه گیری های عجولانه را منع می کند.

نسبت هزینه کل به درآمد کل به نوعی کارایی هزینه های بانک را نشان می دهد. به

عبارت دیگر هر چه این نسبت کمتر باشد بانک به لحاظ هزینه ای کاراتر است. حد استاندارد برای این نسبت ۵۰ درصد است. میانگین این نسبت در بانک های ایرانی ۷۹/۷۱ درصد و در بانک های اسلامی کشورهای حوزه خلیج فارس ۵۶/۰۳ درصد بوده است. نسبت هزینه کل به درآمد در تمامی بانک های ایرانی مورد بحث وضعیت مطلوبی ندارد که نشان از بالا بودن مخارج در مقایسه با درآمدها است. در بانکهای اسلامی کشور های حوزه خلیج فارس نیز به استثنای بانک ملی بحرین و کویت فاینانس هاووس این نسبت بالاتر از حد استاندارد است. نتایج حاصل از آزمون نیز نشان می دهد که در سطح اطمینان ۹۵٪ بین نسبت کارایی هزینه در دو گروه تفاوت معنی داری وجود دارد.

نسبت بهره وری کارکنان نشان دهنده میزانی از درآمد های ناخالص بانک است که صرف هزینه های پرسنلی می شود. حد استاندارد جهانی برای این نسبت در بانک های کارآمد برابر با ۳۰ درصد است. میانگین این نسبت در طی دوره مورد بررسی در بانک های ایرانی برابر با ۳۳/۸۷ درصد و در بانک های اسلامی کشورهای حوزه خلیج فارس ۲۳/۵۰ درصد بوده است. میانگین این نسبت در بانک های صادرات و ملی کمتر از حد استاندارد و در بانک های ملت و تجارت بیش از حد استاندارد بوده است. در بانک های اسلامی کشور های حوزه خلیج فارس نیز، به استثنای بانک عربی بحرین، میانگین این نسبت پایین تر از حد استاندارد بوده است. نتایج حاصل از آزمون آماری مقایسه میانگین دو جامعه نشان می دهد که در سطح اطمینان ۹۵٪ بین نسبت بهره وری کارکنان در دو گروه مورد آزمون تفاوت معنی داری وجود دارد.

جذب منابع یکی از فعالیتهای اصلی و کلیدی بانک ها به ویژه بانک های تجاری به شمار می رود. جذب منابع در واقع زیر بنای اصلی سایر فعالیت ها است و تمامی امور و خدمات بانک ها به درجات مختلف از این امر تاثیر می پذیرد. در این نسبت سپرده ها به عنوان منابع تلقی می گردند.

حد استاندارد های بین المللی این نسبت بین ۷۰ تا ۸۰ درصد است. میانگین این نسبت در بانکهای ایرانی ۸۹/۷۵ درصد بوده است که نشان از بالا بودن تسهیلات اعطایی در بانک های ایرانی می باشد. بیشترین نسبت در سال ۱۳۸۴ برابر ۱۴۲ درصد و مربوط به بانک ملت بوده است. میانگین این نسبت در بانک های اسلامی کشور های حوزه خلیج

فارس ۷۳/۶۷ درصد است. به عبارتی دیگر میانگین این نسبت در بانک های اسلامی کشور های حوزه خلیج فارس در محدوده مقادیر استاندارد قرار دارد. نتایج حاصل از آزمون آماری مقایسه میانگین دو جامعه نیز نشان می دهد که در سطح اطمینان ۹۵٪ بین نسبت تسهیلات اعطایی به سپرده ها در دو گروه موردآزمون تفاوت معنی دار وجود دارد .

میانگین نسبت نقدینگی در بانک های ایرانی ۰/۹۵ مرتبه و در بانک های اسلامی کشور های حوزه خلیج فارس ۱/۲۷ مرتبه محاسبه شده است. حداقل معیار بین المللی این نسبت ۱/۳ مرتبه تعیین شده است. میانگین این نسبت در بانک های ایرانی به استثنای بانک تجارت کمتر از حد استاندارد تعیین شده است . نتایج حاصل از آزمون آماری مقایسه میانگین دو جامعه نیز نشان می دهد که در سطح اطمینان ۹۵٪ تفاوت معنی داری بین نسبت نقدینگی در دو گروه موردآزمون وجود ندارد .

میانگین نسبت کفایت سرمایه در بانکهای ایرانی معادل ۴/۷۴ درصد و در بانک های اسلامی کشور های حوزه خلیج فارس معادل ۵/۹۳ درصد محاسبه شده است . بنابراین میانگین این نسبت در کلیه بانک های ایرانی بسیار پایین تر از حد استاندارد می باشد. در بانک های اسلامی کشور های حوزه خلیج فارس نیز به استثنای بانک ABC و بانک اسلامی دبی این نسبت بیش از حد استاندارد می باشد . نتایج حاصل از آزمون آماری مقایسه میانگین دو جامعه نیز نشان می دهد که در سطح اطمینان ۹۵٪ بین نسبت کفایت سرمایه در دو گروه موردآزمون تفاوت معنی دار وجود دارد .

به منظور ارزیابی کیفیت دارایی ها از دو نسبت ذخیره مطالبات مشکوک الوصول به کل تسهیلات و نسبت مطالبات معوق و سر رسید گذشته به تسهیلات اعطایی استفاده شده است. میانگین نسبت ذخیره مطالبات مشکوک الوصول به کل تسهیلات اعطایی در بانک های ایرانی ۳/۲۷ درصد و در بانک های اسلامی کشور های اسلامی حوزه خلیج فارس معادل ۵/۶۳ درصد محاسبه شده است. مقایسه آماری میانگین نسبت ذخیره مطالبات مشکوک الوصول به کل تسهیلات اعطایی نشان می دهد که تفاوت معنی داری بین نسبت مذکور وجود ندارد، هر چند میانگین سالانه این نسبت در بانک های ایرانی بیش از بانک های اسلامی کشور های اسلامی حوزه خلیج فارس بوده است .

میانگین نسبت مطالبات معوق و سرسید گذشته به کل تسهیلات اعطایی در بانک های

ایرانی ۶/۳۵ درصد و در بانک های اسلامی کشور های اسلامی حوزه خلیج فارس معادل ۴/۲۷ درصد محاسبه شده است. مقایسه میانگین دو جامعه نیز نشان می دهد که در سطح اطمینان ۹۵٪ تفاوت معنی داری بین نسبت کیفیت دارایی ها در دو گروه موردآزمون وجود ندارد. بررسی روند این نسبت در بانک های دولتی ایران نیز نشان دهنده افزایش این نسبت در دوره مورد بررسی می باشد که نشان از رشد فزاینده مطالبات معوق نسبت به تسهیلات اعطایی می باشد.

نتیجه گیری

با توجه به محدودیت های تحقیق و مشکلاتی که در راه تفسیر دقیق وجود دارد، نظر به اصول حاکم بر سیستم مالی اسلامی، تشابه اصول اساسی حسابداری در تمام کشور ها، بر اساس داده های مورد بررسی و مقایسه نسبت های محاسبه شده از این داده ها می توان نتیجه گیری نمود که عملکرد مالی بانک های اسلامی کشورهای حوزه خلیج فارس در مقام مقایسه با بانک های دولتی ایران مطلوب تر می باشد. ولی بر اساس مطالب پیشین صاحب نظران باید به دنبال دلایل و عوامل این پدیده بوده و در تحقیقات مشابه در زمان های مختلف و با لحاظ کردن شاخص ها و متغیرهای بیشتر در پی رفع مشکل باشند.

محدودیت های انجام تحقیق

در هنگام انجام هر تحقیق محدودیت هایی نیز بر سر راه محقق قرار می گیرد که این تحقیق نیز از آن مستثنی نیست. در ذیل عمده ترین محدودیتهای تحقیق عنوان می شود:

۱- بانکهای اسلامی کشورهای حوزه خلیج فارس برحسب دسترسی به اطلاعات آنها انتخاب شده اند. از این رو امکان استفاده از اطلاعات بعضی از بانکها وجود نداشته است.

۲- وجود متغیرهای اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و فرهنگی بین ایران و کشورهای حوزه خلیج فارس می تواند به طور مستقیم و غیر مستقیم بر شاخص ها و نسبت های مالی اثرات مثبت و یا منفی داشته باشند.

۳- با توجه به اینکه پایان سال مالی بانک های ایرانی پایان اسفندماه شمسی هر سال و پایان سال مالی بانک های اسلامی کشور های حوزه خلیج فارس ۳۱ دسامبر میلادی هر سال می باشد لذا امکان تطبیق دقیق سال مالی دو گروه مورد مقایسه وجود نداشته است.

۴- به دلیل عدم دسترسی به ارقام مربوط به سپرده های قانونی بانک های اسلامی کشور های حوزه خلیج فارس، نسبت تسهیلات اعطایی به سپرده ها بدون توجه به نرخ سپرده قانونی بانک ها محاسبه شده است. نظر به اینکه نرخ سپرده قانونی با توجه به سیاست های بانک مرکزی در ایران به مراتب بیش از بانک های اسلامی کشور های حوزه خلیج فارس می باشد، نسبت تسهیلات اعطایی به سپرده ها بسیار بیشتر از مبالغ محاسبه شده می گردید .

۵- بانک ملی به عنوان بزرگترین بانک دولتی ایران نقش تعیین کننده در نتایج حاصل از این تحقیق داشته است. گرچه بر اساس اعلام بانک ملی، این بانک در زمره بانکهای تجاری به حساب آورده شده است ولی با توجه به سپرده ها و تسهیلات تکلیفی و تبصره ای دولتی که قسمت عمده ای از عملکرد این بانک را تحت تاثیر قرار می دهد از یک سو و عدم امکان تفکیک عملکرد ناشی از فعالیتهای اقتصادی دولتی از عملکرد تجاری آن بانک در حین این مطالعه از سوی دیگر، نتایج حاصل از تحقیق می تواند تا حدودی دست خوش تغییر گردد.

پیشنهادات حاصل از انجام تحقیق

۱- علی رغم وجود ابزارهای مالی متعدد ، سیستم بانکی عملا به سمت عقود مبادله ای نظیر فروش اقساطی و مضاربه گرایش یافته اند. علت این امر را می توان در پیچیدگی و عدم کارایی عقود (مزارعه و مساقات و...) و همچنین ناکافی بودن آموزش کارکنان بانک جستجو نمود. لذا پیشنهاد می گردد ضمن گسترش آموزش بانکداری بدون ربا در بین کارکنان بانکها ، با همکاری سیستم بانکی و صاحب نظران مسایل فقهی تعداد محدود تری از عقود منطبق با شریعت و هماهنگ با شرایط روز اقتصادی که پاسخگویی نیاز جامعه باشد طراحی و تدوین گردد.

۲- به منظور استقرار نظام پولی و اعتباری بر مبنای عدالت و شفاف سازی عملکرد

اقتصادی سیستم بانکی و می‌بایست تسهیلات تکلیفی ودستوری حذف و هرگونه کمک و حمایت دولت از طریق پرداخت یارانه مستقیم (مابه التفاوت نرخ سود تسهیلات تکلیفی و تسهیلات عادی) و یا وجوه اداره شده صورت گیرد. در نتیجه این عمل از یک طرف بانکها به عنوان بنگاه های اقتصادی به رسالت اصلی خود پرداخته و با کسب و دریافت سود منطقی از تسهیلات گیرندگان توان پرداخت سود مناسب به سپرده گذاران را به دست آورند و از طرف دیگر کارایی واقعی تسهیلات گیرندگان با دریافت مستقیم و شفاف یارانه مشخص و در قبال دریافت یارانه در مقابل دولت پاسخگو می شوند.

۴- با برقراری سازوکار عرضه و تقاضا، آزاد سازی نرخ سود مورد انتظار، افزایش رقابت پذیری در سیستم بانکی و به دنبال آن واقعی شدن نرخ سود، تسهیلات فقط به طرحهای دارای بازده اقتصادی اعطا گردد. در نتیجه با حذف رانت استفاده از تسهیلات ارزان قیمت، دارندگان طرحهای ناکارا و کم بازده از خیل متقاضیان تسهیلات حذف و در نتیجه توان جوابگویی بانکها با تعداد متقاضیان متناسب شده و از این راه رضایت متقاضیان تسهیلات نیز فراهم شود.

پیشنهادات برای انجام تحقیقات آتی

۱- پیشنهاد می شود در فواصل زمانی معین تمامی شاخص های مربوط به کارایی بانک ها در ایران به شکل دقیق محاسبه و با شاخص های مربوط به سایر بانک های غیر ربوی در جهان مقایسه شود.

۲- پیشنهاد می شود در تحقیقی گسترده تر تمامی اطلاعات مربوط به ترازنامه و صورت سود و زیان بانک های غیر ربوی جهان که شامل تمامی داده ها و ستانده های بانک ها می باشند جمع آوری شود و آنگاه با استفاده از تمام مدل های اندازه گیری کارایی اعم از روش های پارامتری و ناپارامتری به مقایسه عملکرد آنها پرداخت. از این طریق می توان با اطمینان بیشتری نسبت به عملکرد بانک ها قضاوت کرد.

۳- کنترل متغیر های اقتصادی نظیر نرخ بهره، نرخ تورم، نرخ سپرده قانونی و سایر موارد به منظور امکان بررسی های بیشتر به محققین پیشنهاد می شود.

منابع

- ۱- اخلاقی فیض آثار، هادی (۱۳۷۷) "بررسی تغییرات کارایی نظام بانکی ایران طی سال های ۱۳۴۷-۷۵"، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشکده اقتصاد، دانشگاه تهران .
- ۲- آذر، عادل ومومنی، منصور، (۱۳۸۰) ، "آمار و کاربرد آن در مدیریت"انتشارات سمت.
- ۳- اسلامی بیدگلی ، غلام رضا(۱۳۷۳) " ارزیابی بازدهی سرمایه گذاری های دولت و اثر افزایش آن در ساختار مالی و اقتصادی کشور " رساله دکترا، دانشگاه تهران .
- ۴- اکبری، فضل الله (۱۳۷۸)"تجزیه و تحلیل صورتهای مالی" نشریه، ۱۲۹ سازمان حسابرسی .
- ۵- امامی میبیدی، علی(۱۳۷۹) " اصول اندازه گیری کارایی و بهره وری " ، موسسه مطالعات و پژوهش های بازرگانی .
- ۶- امیری ، هادی (۱۳۸۰) " بررسی و تعیین کارایی بانک های تجاری ایران " ، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشکده اقتصاد، دانشگاه تهران .
- ۷- ایزدی نیا، ناصر(۱۳۸۰) "نارسایی ها ومحدودیت های نسبتهای مالی در امر تصمیم گیری "پایان نامه کارشناسی ارشد دانشگاه تربیت مدرس .
- ۸- برهانی، حمید (۱۳۷۷) " سنجش کارایی در بانک های تجاری ایران و ارتباط آن با تعدادی از ابعاد ساختاری و مالی " پایان نامه کارشناسی ارشد دانشگاه آزاد اسلامی واحد تحقیقات.
- ۹- بیضائی، سیدحسین(۱۳۷۹) "ارزیابی عملکرد بانک های صادرات استان ها از طریق شاخص های مالی" موسسه بانکداری ایران.
- ۱۰- توتونچیان، ایرج (۱۳۷۹) "پول و بانکداری اسلامی و مقایسه آن با نظام سرمایه داری " ، توانگران .
- ۱۱- توکلی، محمد جواد(۱۳۸۱)" بررسی بانکداری بدون ربا در اردن و مقایسه اجمالی آن با چارچوب بانکداری بدون ربا در جمهوری اسلامی ایران " ، مجله معرفت ، شماره های ۴۱ و ۴۲ .

- ۱۲- جابری، علی اکبر (۱۳۸۲) "استانداردهای حسابداری مؤسسات مالی اسلامی"، نشریه ۱۶۴. سازمان حسابرسی.
- ۱۳- جعفری منش، خسرو (۱۳۷۷) "ارزیابی عملکرد شعب بانک ملت بر اساس شاخص های مالی" موسسه عالی بانکداری ایران.
- ۱۴- حسن نژاد، سودابه (۱۳۷۵) "بررسی کارایی نسبت های مالی حاصل از صورتهای جریان نقدی در تصمیمات اقتصادی" پایان نامه کارشناسی ارشد دانشکده مدیریت دانشگاه تهران.
- ۱۵- دستگیر، محسن (۱۳۸۱) "مبانی مدیریت مالی"، جلد اول، انتشارات نو پردازان.
- ۱۶- سجادی نژاد، حسن (۱۳۶۸) "حسابداری صنعتی و کاربرد آن در مدیریت"، انتشارات پیشبرد.
- ۱۷- شایان ارانی، شاهین (۱۳۷۸) "بررسی مبانی و روش های اجرایی افزایش کارایی در بانکداری غیر ربوی"؛ انتشارات موسسه عالی بانکداری ایران.
- ۱۸- شباهنگ، رضا (۱۳۷۲) "مدیریت مالی"، نشریه ۹۲ چاپ دوم، سازمان حسابرسی.
- ۱۹- شلاگ هفرنان، ترجمه پارسایان علی، شیرانی علیرضا (۱۳۸۲) "بانکداری نوین در تئوری و عمل" اداره تحقیقات بانک سپه.
- ۲۰- شمع ریزی، سید حمید (۱۳۷۰) "بانکداری بدون ربا در جمهوری اسلامی پاکستان"؛ پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشکده اقتصاد و معارف اسلامی، دانشگاه امام صادق.
- ۲۱- صمصامی، حسین (۱۳۷۶) "افزایش کارایی بانکداری غیر ربوی و انتخاب ترکیب بهینه عقود در عرضه تسهیلات (مطالعه موردی بانک کشاورزی)"؛ پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشکده اقتصاد دانشگاه شهید بهشتی.
- ۲۲- عالی ور عزیز (۱۳۸۳) "صورت های مالی اساسی" نشریه ۷۶، چاپ سیزدهم، سازمان حسابرسی.
- ۲۳- عبد العزیز النجار احمد، عباس خان محمد (۱۳۶۸)، "صد سوال و صد جواب در باره بانکداری غیر ربوی"، مرکز آموزش بانکداری بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران.

- ۲۴- فراهانی فرد، سعید (۱۳۷۶) "بررسی فقهی ابزارهای سیاست پولی در بانکداری بدون ربا" پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشکده اقتصاد، دانشگاه تهران.
- ۲۵- کاظمی، علی اصغر (۱۳۷۹) "مقایسه عملکرد بانکداری غیر ربوی در ایران و پاکستان" پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشکده اقتصاد، دانشگاه تهران.
- ۲۶- کریستوفر. جی بالتروپ و دایانامک ناقتن (۱۳۸۰) "تفسیر گزارش ها و صورت های مالی بانکها"، کارشناسان اداره مطالعات و سازمان های بین المللی بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران چاپ سوم، موسسه تحقیقات پولی و بانکی.
- ۲۷- مبصر، داریوش (۱۳۷۶) "ارزیابی دلایل عدم کارایی نظام بانکی ایران از طریق یک بررسی تطبیقی با سیستم های غیر ربوی ممکن"، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشکده اقتصاد، دانشگاه تهران.
- ۲۸- موسویان، سید عباس (شهریور ۱۳۷۸)، "ساختار مطلوب بانکداری بدون بهره و تاثیر آن در کارایی نظام بانکی"؛ انتشارات موسسه عالی بانکداری ایران.
- ۲۹- موسویان، سیدعباس (۱۳۸۱) "بانکداری اسلامی" موسسه تحقیقات پولی و بانکی.
- ۳۰- موسایی، میثم (۱۳۷۹) "بررسی عملکرد بانکداری بدون ربا در ایران"، موسسه تحقیقات پولی و بانکی.
- ۳۱- یاسری، علی؛ (۱۳۸۱) "معیارهای سنجش کارایی مالی در نظام بانکی"؛ مجموعه مقالات یازدهمین دوره سمینار بانکداری غیر ربوی، موسسه عالی بانکداری.
- 32- Abdul awwal Sarker، Md (1995) "Islamic Banking in Bangladesh: Performance، Problems & Prospect"، International journal of Islamic financial services، vol. 1، No. 3، pp. 161-164.
- 33- Abdel Hameed M. Bashir (1995)؛ "Assessing the performance of Islamic Banks: some Evidence from the middle East"؛ Grambling state university.، pp. 61-104.
- 34- Al-shanmari and salami (1998) "modeling the operating efficiency of banks: an nonparametric methodology". logistics information vol 11, no1, pp5-17
- 35- Andersen P. and N. c. Petersen (1993) "A procedure for Ranking Efficient units in data Envelopment Analysis".

Management science. Vol. 39 pp. 1261-1264

- 36- A.N.Agrowal(1991) "corporate performance evaluation" anju printers p.2.
- 37- Banker .R.D, charnes , A and cooper w.w (1999). ; " Models for Estimating Technical scale Efficiencies in data envelopment Analysis"; Management science vol 30,pp 1078-1092.
- 38- Berger A.N (2001) "The integration of financial services industry :where are the efficiencies?" North American journal .vol.4,No.3 pp 178-192.
- 39- Bordo , Michael , D and Redish , Angela and Rockoff , Hugh (1995) " A comparison of the stability and efficiency of the Canadian and American Banking systems 1870-1925", National Bureau of Economic Research No. 67
- 40- Bowlin , w. f . (1998) " Measuring performance: An introduction to data Envelopment Analysis" , journal of cost Analysis ,p.p.129- 140.
- 41- charnes.A.w.w.cooper , E.Rhodes (1998); " measuring the efficiency of Decision Making Units", European journal of operation reaserch, No.2 ,p.p.429- 440
- 42- Darrat f.Ali(2000) "on the efficiency of interest – free Monetary system : case of iran and Pakistan" , seventh annual conference , amman - Jordan .
- 43- Darrat f.Ali (2002) " assessing cost and technical efficiency of banks in kuwait" , Annual conference in cairo, january .
- 44- De Young,R(1997), "A Diagnostic test for the distribution – free efficiency estimator: An example using u.s". commercial Bank Data,European. journal of operational research,pp243-249.

- 45- D.Bordo, Michael (1995) "Acomparison of the stabigity and efficiency of the Canadian and American banking systems" , National bureau of Economic research .No .67, pp441-449.
- 46- 45-Erich A.Helfert (1982) " Techniques of financial Analysis " 4th /ed Richard D Irwin .
- 47- Horold Bierman,(1963) "Measurement and accounting , The accounting Review, vol july. pp 43 - 54 .
- 48- Rifaat Ahmed Abdelkarim (2001) "International Accounting Harmonization. Banking Regulation. and Islamic banks" ; the international journal of accounting, vol 36,pp169-193.
- 49- 48-Robert Albanese "Manqging to Wards Accountability for performance "Richard D. L rwin Inc 1978 .PP 13 – 14
- 50- Thomas F Sirens,Richard S Barr(1997) "DEA/AR profit ratios and sensitivity of 100 large u.s bank Eur98.
- 51- Whitting ,G(1980), "some priorities of Accounting ratios "journal of Business,finance and accounting ,vol72,no2, PP 83 – 84 .
- 52- W.Alsultan ,M.M.Metwally,Jamal Roudaki(2007)"Financial Analysis of Performance of Islamic Banks in GCC Countries",U niversity of Wolloongong in Dubai,pp5-17
- 53- www.adib.ac
- 54- www.alrajhibank.com.sa
- 55- www.arabbanking.com
- 56- www.asianetbahrain.com
- 57- www.bisbonline.com
- 58- www.dib.ae
- 59- www.kfh.com
- 60- www.nbs.ac
- 61- www.qib.com.qa
- 62- www.qiib.com/qa
- 63- www.shamilbank.net